

Юлія ГОРБАЧ

(Київ, Україна)

930.2: 94 (477.72) “17/18”

**Листи Олександра Олеся
до Петра Стебницького (1906-1914 рр.)
у фондах Інституту рукопису
Національної Бібліотеки
України ім. В. Вернадського**

Ім'я Олександра Олеся (Олександра Івановича Кандиби (1878–1944)), видатного українського письменника та поета, добре відоме не лише в Україні, а й далеко за її межами. Його творча спадщина включає в себе велику кількість поезій (9 книг), низку драматичних поем та етюдів, які становлять значний інтерес як для сучасних українських філологів та літераторів, так і для дослідників особистості О. Олеся. Цікавою з багатьох причин є також солідна епістолярна спадщина О. Олеся, яка на відміну відміну від його віршованих та прозових творів, є значно менш дослідженою, хоч і містить важливі відомості з життя самого поета та його близьких, історію створення ним тих або інших поетичних збірок, інформацію про багатьох відомих українців, з якими він спілкувався, товаришував або співпрацював, а крім того, його роздуми, міркування та коментарі з приводу різних політичних, громадських та культурних подій в Україні того часу.

Варто зазначити, що хоча листування між О. Олесем і П. Стебницьким до сьогоднішнього дня ще не стало об'єктом спеціального наукового дослідження, що робить дану публікацію актуальною, все ж кілька листів поета до П. Стебницького увійшли до комплексної праці Лисенка І. М. “Поет з душею вогняною”: Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах” [1], де вони посіли почесне місце поряд із листами О. Олеся до С. Єфремова, М. Заньковецької, А. Ніковського, М. Грушевського, М. Горького та ін. У згаданій збірці подано сім листів О. Олеся до П. Стебницького, однак вони не мають відповідного історіографічного коментування, подекуди містять відхилення від текстів оригіналів та пропущені окремі абзаци.

У даній публікації йтиметься про листування О. Олеся з відомим українським громадським і політичним діячем, письменником і публіцистом Петром Януарійовичем Стебницьким (1862–1923), виявлене у фондах Інституту рукопису Національної Бібліотеки України ім. В. Вернадського (фонди № XV та № 244). Це 22 листи та 5 листівок. Усі вони, за винятком двох, написаних російською мовою, – україномовні й писані від руки чорним чорнилом. Хронологічно епістолярій охоплює період з 1906 р. по 1914 р. Однак не на всіх листах присутні дати, відтак час їх написання довелося встановлювати безпосередньо за змістом: верхню хронологічну межу листування вдалося визначити завдяки згадці у листі про постановку у театрі М. Садовського драми Л. М. Старицької: “Виставляють надзвичайно слабу драму Л. М. Старицької, публіка регоче, називає її “Натусем” Винниченка, а в “Раді” пишуть, що такого-то числа відбулись закладини *нової драми, майбутньої драми в театрі Садовського*” [2, арк. 1, 2].

Метою даної публікації є здійснити всебічний аналіз кореспонденцій О. Олеся до П. Стебницького та визначити їх інформаційну цінність.

Тон написання листів – дружній, взаємодовірливий, відкритий. Адресати звертаються один до одного з повагою, вживаючи епітети “дорогий” та “вельмишановний”. Кореспонденції свідчать, що О. Олеся і П. Стебницького пов’язували міцні приятельські відносини, адже серед обговорюваних тем не лише робота та суспільні справи, але й багато особистого – сімейне життя, хвороби і т.д.: “Я хотів з Вами говорити, як з живою людиною, як з тим, з ким у мене звязано так багато трепетного... [3, арк. 1, 2]”. З листів видно, що О. Олень дуже цінував свою дружбу з П. Стебницьким, серйозно ставився до його порад з різних життєвих питань, а у кількох випадках, коли між друзями виникали непорозуміння чи образи, першим намагався піти назустріч і помиритися.

Основною і найважливішою темою досліджуваного епістолярію є творчість самого О. Олеся, підготовка до друку та публікація його поезій, тісно переплетена з іншими менш важливим темами та різними повсякденними подіями. Настрій та переживання автора з приводу тих або інших життєвих ситуацій добре видно зі змісту листів, оскільки О. Олень був людиною емоційною і яскраво та багатослівно описував, що бачить, відчуває та переживає на часі. Відтак, ця особливість дає можливість дослідникам особистості О. Олеся уточнити та доповнити його психологічний портрет.

У листах багато йдеться про скрутне матеріальне становище О. Олеся, через яке йому доводилося постійно шукати підробіток, позичати гроші у знайомих та друзів або ж вдаватися до таких невірних заходів як підняття ціни на свою першу збірку, що робило її важкодоступною для простих українців: “Мое становище стільки зле (з боку матеріального) що я повинен підняти ціну за книжку від 1 карб[ованця] 25 к[опійок] до 1-50 к[опійок]...” [3, арк. 1, 2]. Остання новина прикро вразила П. Стебницького, на кошти якого частково і було видано збірку О. Олеся “З журбою радість обнялась” [4] і про що він відверто написав своєму молодому товаришеві та підопічному. Взагалі ж, П. Стебницький не тільки дав кошти на видання творів О. Олеся та допомагав йому домовлятися з книжковими крамницями про продаж його книг, а й щиро переймався популяризацією творчості молодого українського поета як серед української інтелігенції, так і серед простого люду. Прагнучи донести палке олесеве слово до кожного українця, П. Стебницький запропонував поетові позичити гроші, лише б той не підвищував ціну на збірку, однак останній відмовився, відчуваючи себе винним за досі не відданий борг та не знаючи, як виплутатись із ситуації, яка склалася.

Згадка про власні матеріальні проблеми або необхідність допомогти грошима рідним присутня майже у кожному листі і свідчить про глибокі моральні переживання поета з цього приводу. Суттєвою підтримкою у такі моменти була для О. Олеся його дружина, Віра Свядковська [5], яка розраджувала і заспокоювала його, боролася із бажанням “все кинути”, надихала на подальшу творчу роботу та шукала можливостей розплатитися із боргами чоловіка: “Тільки дякуючі моїй безмеж чулій і добрій дружині, що підтримувала мене, мирилась з усім безгрішям і и[нше], я якось довчасно не згнів” [6, арк. 1, 2, 3, 4]. У цьому зв’язку цікавим спостереження, що залежно від того, у якому стані знаходилися фінанси поета, мінявся і його настрій та тон написання листів: від радісного, ейфорійного, в якому відчувалася легкість та готовність звернути гори (коли у розпорядженні О. Олеся з’являлися якісь гроші) до розпачливого, образливого та докірливого, коли борговий зашморг міцно обвивався навколо його шиї. Відтак, можна зробити висновок, що О. Олеся був дуже чутливою людиною і глибоко переживав все як хороше, так і погане, що з ним відбувалося.

Серед тем, які обговорювали між собою кореспонденти, творчість багатьох відомих і нових молодих українських поетів та письменників.

Наприклад, у листі від 19 листопада 1906 року О. Олесь розповідає, що придбав у Москві нову книжку М. Філянського [7] і вона, не зважаючи на схвальні рецензії окремих українських критиків, йому не сподобалася: “Олена Пчілка дуже перехвалила його. Филянський – декадент, але декадент на дві стрічки, які він вар’ює на цілих десять сторінок” [8, арк. 1, 2]. В іншому листі йдеться про книжку О. Коваленка [9], яка справила на О. Олесь гарне враження і яку він радив прочитати своєму адресатові. Високу оцінку поета отримала і творчість М. Чернявського: “Переглядали ми великий збірник віршів Чернявського М[иколи] і як широко розвернувся передо мною його талант” [10, арк. 1, 2]. Згадує дописувач і про творчість самого П. Стебницького, про яку він довгий час навіть не здогадувався, та висловлює своє ставлення до неї: “Щіро дякую, що згадали про мене і подарували свою книжку. Тепер я уже знаю хто такий Павло Смуток” [11, арк. 1, 2, 3, 4]. Ще в одному листі О. Олесь розповідає про враження, яке справила на нього збірка В. Самійленка [12,] “Україні” [13, арк. 2, 3, 4], автор якої виступив тонким ліриком і водночас майстром гострої сатири, який викривав графоманство та удаваний патріотизм. О. Олесь писав П. Стебницького з цього приводу: “Гляньте – яка велика хмара находила на суху Україну, а зачепила її тільки крилом” [13, арк. 2, 3, 4].

У 1907 р. О. Олесь деякий час жив у Харкові (особливо під час сесій у Харківському ветеринарному інституті) і у листах до П. Стебницького того часу розповідав про різні події з життя цього міста. Так, в одному з листів йдеться про заснування у Харкові українсько-російськомовного журналу “Хлібороб/Хлебороб” (1907–1917), до редакційного комітету якого запросили увійти й О. Олесь. “Хлібороб” був ілюстрованим часописом, що мав виходити двічі на місяць за підтримки Харківського товариства сільського господарства. Редагував його агроном С. М. Кузнецов. З 1909 р. часопис подавав свій заголовок українською мовою й орієнтувався (особливо після столипінської реформи) на заможне селянство. У додатках подавалася інформація з хлібної торгівлі, видавалася також “Бібліотека “Хлібороба” – серія брошур з різних галузей сільського господарства. О. Олесь не був у захваті від зробленої йому пропозиції, адже коли йому потрібна була допомога із публікацією творів, з боку харківських українців він зустрів повну байдужість, а тепер від нього очікували благородних кроків назустріч: “Запросили мене в редакційний комітет, але я ображений, щіро кажучи, байдужістю до мене х[арківсь]ких українців,

відмовився” [14, арк. 1, 2, 3, 4]. Проте любов О. Олеся до такої рідної йому літературної справи все ж переважила і він погодився на співпрацю із комітетом, забувши про образи та невинуваті очікування.

У цьому ж листі розповідається про створення у Харкові партії “безпартійні українці”, яка мала захищати українські національні інтереси у Російській Думі. І хоча партія до Думи не пройшла, однак усвідомлення того, що нарешті з’явилася політична сила, яка зможе відстоювати національні прагнення українців дуже надихнуло й порадувало О. Олеся, з чим він звісно ж поділився з П. Стебницьким.

Згадує О. Олеся і про відвідану ним у Харкові лекцію відомого українського етнографа, фольклориста та літературознавця М. Сумцова, яка запам’яталася тим, що доповідач дуже погано володів українською мовою: “Вражінне було, мерщій через самий факт, ніж через лектора. Лектор зовсім не знає мови, не вміє говорити” [14, арк. 1, 2, 3, 4].

Ще одним цікавим епізодом епістолярію є інформація про культурне життя м. Києва того періоду, зокрема про репертуар київських театрів: “Київ трошки ожив. Поворот [М.] Заньковецької і [П.] Саксаганського на сцену був, коли я не помиляюсь, для багатьох справжнім святом, на якому ми побачились вперше після довгої перерви” [15, арк. 1, 2]. О. Олеся перераховує п’єси, які ставилися на театральних сценах міста та зазначає про незавжди об’єктивні відзиви преси на окремі театральні постановки. Намагаючись бути об’єктивним, він дає свою власну хвальну оцінку одним українським драматургам і критикує інших.

У кількох наступних листах автор розповідає про закінчення ним інституту, описує своє перебування у родичів на Волині та враження від способу життя волинян та їх культурно-духовного розвитку, ділиться зі своїм адресатом планами на майбутнє: “До вересня не шукаю посади, хочу відпочити після зими і де що зробити. Поїду в Крим...” [16, арк. 1, 2]. Справжнім відкриттям для О. Олеся під час перебування в Житомирі стало його знайомство з розмовною мовою місцевих жителів, яку він вважав забутою і такою, що вже давно не вживається. Спостерігаючи під час полювання за волинськими селянами та прислухаючись до їх мови, він був безмежно вражений її чистотою та красою: “Тіж слова, які здавалися мені безнадійними “мерцями”, – виявились – живуть, вживаються народом, плекаються ним. Ходючі з поліщуками по гаям, з рушницями, я тільки слухав їх і вони не знали, що переживаю я в глибині душі” [17, арк. 1, 2].

О. Олесь багато розповідає про своє повсякденне життя: навчання в інституті, плани на літо, стан здоров'я, намір вступити до Воєнно-Медичної Академії, пригадує про службу в статистиці та повідомляє про влаштування на роботу ветеринаром на київській бійні, де судилося пропрацювати наступні десять років. Про останню подію він пише досить детально, живо описуючи свої емоції від побаченого у перші робочі дні: “Спочатку бойня була для мене “пеклом”. Я не міг виносити крові, хрипу, стогіну конаючих животних. Я не міг бачити того страшного виразу великих волових очей, коли ніж проходив по горлянци” [18, арк. 1, 2]. У перші дні гнітюча атмосфера нового робочого місця та оточення, серед якого доводилося працювати, бентежили О. Олеся, він навіть захворів, але незабаром освоївся та навіть звик до безперервних звуків вмираючих тварин і почав пишати, що зміг витримати у такій нелегкій обстановці. Крім того, робота на бійнях давала непоганий заробіток (102 карбованці і 65 копійок на місяць) та можливість поступово розплатитися з численними боргами. Паралельно він продовжував мріяти про час, коли зможе повністю віддатися творчості і як вільний художник працювати на самоті на якомусь пустельному березі, жадібно вбираючи в себе нові враження та емоції.

У листах часто згадуються відомі російські та українські письменники, видавці, театральні та громадські діячі того часу, з якими О. Олесь товаришував, співпрацював або просто був знайомий: О. Лотоцький, О. Єфименко, О. Степаненко, С. та О. Русові, Є. Чикаленко, Олена Пчілка, Х. Алчевська, П. Грабовський, М. Сумцов, В. Піснячевський, А. Ніковський, М. Чернявський, В. Самійленко, І. Рукавішников, М. Садовський, М. Шаповал, Л. Старицька, В. Винниченко, В. Леонтович, В. О'Коннор-Вілінська, В. Смиренко, М. Заньковецька, П. Саксаганський, О. Коваленко.

Цінними вважаємо сюжети, які стосуються співпраці О. Олеся із загальноукраїнським часописом “Літературно-науковим вісником” та літературно-критичним і громадсько-публіцистичним місячником “Українська хата”. Виходячи зі змісту листів, можна сказати, що між цими двома виданнями існувала певна конкуренція за право друку творів О. Олеся і часом вони дорікали останньому за віддання переваги їх конкуренту. О. Олесь, у свою чергу, схилився до співпраці з тими виданнями, які пропонували достойну оплату його літературної праці: “Історія закріпачення “Укр[аїнською] хатою” дуже проста. Мені

надзвичайно потрібні були гроші і я звернувся до Хати з пропозицією” [19, арк. 1, 2].

З епістолярію можна також довідатися про історію створення та публікацію окремих збірок та поезій О. Олеся: “З журбою радість обнялась” (1907), “Моїй матері” (1908), “Поезії” (1909), “Щороку” (1911), “Сон над Дніпром” (1911), “Пісня про Гайавату” (переклад з Г. Лонгфелло) (1919) та ін.

Отже, виявлений в Інституті Рукопису НБУ комплекс листів О. Олеся до П. Стебницького за 1906–1914 рр. є цінним джерелом до вивчення та доповнення життєвої та творчої біографії поета, визначення його місця та ролі в українському літературному процесі першої половини ХХ ст. На основі листів можна простежити за процесом підготовки та видання творів О. Олеся, ознайомитися з його оцінкою творів інших українських письменників і поетів, довідатися про тогочасне коло спілкування поета та його сімейне життя. Крім того, епістолярій завдяки емоційності та відвертості автора дає можливість намалювати його психологічний портрет.

Нижче подано один із листів О. Олеся до П. Стебницького, виявлених в Інституті Рукопису НБУ.

Лист друкується за автографом. У квадратних дужках розкрито авторські скорочення. Мовностилістичні, граматичні особливості та авторську лексику документу збережено повною мірою.

Документ № 1

О. Олень-Кандиба П. Я. Стебницькому

Дорогий Петро Януаровичу!

“Бий, але вислухай”, кажуть росіяне (здається, росіян ще на світі не було, як се сказано?..) і я прошу Вас вислухати. Історія закріпачення “Укр[аїнською] хатою” дуже проста. Мені надзвичайно потрібні були гроші і я звернувся до Хати з пропозицією – чи не дасть вона 100 карб[ованців] мені за монополію на мої вірші в 910 році. “Хата” згодилась. Ще раніш мені хотілося подібну комбінацію устроїти із “Вістником”, але скептик Евг[ен] Харлам[ович] Чикаленко] запевнив мене, що “з цього нічого не вийде”.

Треба Вам сказати, що редакція “Хати” очистилась від Коваленків і інших скандалістів. Редакційний комітет (я в його не ввійшов) “розпущений” і редакує “Хату” зараз Шаповал. Видавець “Гоміню”, харківський – “домовлявся”, який дав на видання в [1]910 р[оці] 5000 карб[ованців].

Отож мусе стати с часом солідним журналом – чемним і цікавим. Глибоко я переконаний, що ніякої непристойности “Хата” в цьому році не зробе. Ні партійними, ні напрямківчими ланцюгами я не звязав себе, бо орган і не партійний і, коли хочете, напрямковність його (нац[іонально]-поступ[ово]-демокр[атична]) остільки широка, що мої вірші легко улежуться в ній. Певен, що коли редакція забракуе який-небудь вірш, то забракуе лише з цензурних “соображеній”. Шкодою я лише, що не могу инколи писати в “Село”, тим більш, що я, так мені здається, наче б то знаю народню мову і її конструкторію. “По сердцях” не селянських, знову мені лише здається, можна “ударити” тільки простими, рішучими словами. Иноді натяк в двох словах, рівний духові поради, робе ефект куди більший ніж період на цілу сторінку. А проте не кожний ігумен любе ченців, що лізуть з своїми “уставами” в монастирь.

Потроху пишу. Скінчив оце “Чотири Доби”, які задумав ще в [1]904 році. Треба було писати тоді ж. Мене захоплював “сюжет”, я любив його, а тепер писав без великої охоти, без системи, плану: аби зняти з себе вагу і виготовати для “Хати”. Перепишу – побачу. Але може ця річ навчить мене писати довші речі, бо і “Чот[ири] доби” займають 45 сторінок тетраді. Потім хочу взятись за... фарс для нашого театру. Садовський не дає мені спокою.

В маю хочу видати книжечку, – приїду на два три дні в П[етер]бург. А літом мені так хотілось би взяти отпуск, хоча управа, кажуть колеги, не дасть його, бо я не вислужу ще року до того часу. Все більш і більш втягаюсь в бойню. В сьому місяці у мене нова робота і вона мене не стомлюе. (Між иншим на кожній бойні свої порядки, – у нас верх[овний] трактується як “хозяїн бойні”: мусе бути на місці від “повалу” до кінця.) Про борги не могу не думати. Взяв і мушу віддати. Може віддам я для того, щоб люде вірили і давали таким же як я. Руковішніков мабуть лае. Книжка зовсім не йде. Руковішнікову хочь прибавилось “+” д[о] його слави, а от “видавцеві” “–” і тільки. Все таки сподіваюсь і запевняю видавця, що до другого пришествія Мессії книжка розійдеться, коли її не зьдять миші. (Критики уже зіли). У Русових давно був. (Дитина моя нездужала на скарлатину і дезентерію ще пережила). Дякую за бажання вернути 75,000, але не знаю, як люде виїзжають без білетів. (Прошу уже Вас потерпіти.) Сердешне привітання Лотоцьким, Марії Івановне (нервнодушен до неї!) і всім, хочется сказати, – “православним християнам”.

Ваш ОК[андиба]

IP НБУ. – Ф. 244. – № 320. – Арк. 1, 2.

Джерела та література:

1. Поет з душею вогняною: Олександр Олесь у спогадах, листах і матеріалах / Упор., передм. та прим. І. М. Лисенка. – К.: Дніпро; Нью-Йорк; Львів: Вид-во М. П. Коць, 1999. – 220,[1] с.
2. Інститут Рукопису Національної Бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі ІР НБУ). – ф. XV. – № 2603. – Арк. 1, 2.
3. ІР НБУ. – ф. 244. – № 321. – Арк. 1, 2.
4. Перша збірка О. Олесья “З журбою радість обнялась” вийшла друком у 1907 році у Петербурзі в друкарні “Работник” накладом 1,5 тисячі примірників. До неї увійшли вірші, написані в 1903–1906 роках. Збірка була видана на кошти, позичені у П. Стебницького. Вона принесла авторові визнання з боку І. Франка, М. Сумцова, І. Нечуя–Левицького, Х. Алчевської, О. Єфименко, С. Русової, які назвали Олесья талановитим ліриком, виразником дум і настроїв першого десятиліття ХХ ст.
5. Свадковська Віра Антонівна – дружина О. Кандиби, з якою він познайомився 1902 р. у Слов’янську, а одружився 1906 р.
6. ІР НБУ. – Ф. 244. – № 307. – Арк. 1, 2, 3, 4.
7. 1906 року вийшла перша збірка поезій М. Філяньського “Лірика”, яка отримала неоднозначну оцінку з боку відомих українських поетів і письменників.
8. ІР НБУ. – Ф. 244. – № 302. – Арк. 1, 2.
9. Коваленко Олекса Кузьмич (10.03.1880-1927) – український поет, перекладач та видавець. Автор збірок поезій: “Спів солов’я”, “Срібні роси”; упорядник декламаторів “Розвага” та альманаху “Терновий вінок” (1908), антології “Українська муза”; переклав поему “Войнаровський” К. Рилєєва, керував видництвом “Ранок”.
10. ІР НБУ. – Ф. 244. – № 311. – Арк. 1, 2.
11. ІР НБУ. – Ф. 244. – № 307. – Арк. 1, 2, 3, 4.
12. Самійленко Володимир (літературні псевдоніми – Іваненко, В. Полтавець, В. Сивенький, Л. Сумний) (3.02.(22.01.)1864 – 12.08.1925) – український поет-лірик, сатирик, драматург, перекладач.
13. ІР НБУ. – Ф. 244. – № 313. – Арк. 2, 3, 4.
14. ІР НБУ. – Ф. 244. – № 307. – Арк. 1, 2, 3, 4.
15. ІР НБУ. – ф. XV. – № 2604. – Арк. 1, 2
16. ІР НБУ. – ф. 244. – № 308. – Арк. 1, 2.
17. ІР НБУ. – Ф. 244. – № 310. – Арк. 1, 2.
18. ІР НБУ. – Ф. 244. – № 316. – Арк. 1, 2.
19. ІР НБУ. – Ф. 244. – № 320. – арк. 1, 2.

Юлія Горбач (*Київ, Україна*) **Листи Олександра Олеся до Петра Стебницького (1906–1914 рр.) у фондах Інституту рукопису Національної Бібліотеки України ім. В. Вернадського.**

У статті розглядаються листи видатного українського письменника та поета Олександра Олеся (1878–1944) до відомого українського громадського і політичного діяча, письменника і публіциста Петра Януарійовича Стебницького (1862–1923), аналізується їх зміст, визначається його інформаційна цінність для історичної науки.

Ключові слова: О. Олень, П. Стебницький, листи, епістолярій, видання.

Юлія Горбач (*Київ, Україна*) **Письма Александра Олеса к Петру Стебницкому (1906–1914 гг.) из фондов Института рукописи Национальной Библиотеки Украины им. В. Вернадского.**

В статье рассматриваются письма выдающегося украинского писателя и поэта Александра Олеса (1878–1944) к известному украинскому общественному и политическому деятелю, писателю и публицисту Петру Януариевичу Стебницкому (1862–1923), анализируется их содержание, устанавливается его информационная ценность для исторической науки.

Ключевые слова: О. Олень, П. Стебницкий, письма, эпистолярій, издания.

Julia Gorbatsch (*Kyiv, Ukraine*) **The Oleksandr Oles' letters to Petro Stebnytsky (1906–1914) in the Institute of manuscript of the Vernadsky National Library of Ukraine funds.**

The letters of the prominent Ukrainian writer and poet Oleksandr Oles' (1878–1944) to the well-known Ukrainian public and political figure, writer and publicist Petro Stebnytsky (1862–1923) are examined in the article, their maintenance is analysed as well as their informative value for the historical science is defined.

Key words: Oleksandr Oles', Petro Stebnytsky, letters, epistolary, editions.